

УДК 005

DOI 10.37734/2518-7171-2025-1-14

ЕКСПЕРТИЗА ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ ЯК МЕТОД НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Г. О. БІРТА, доктор сільськогосподарських наук, професор;

Н. С. ПЕДЧЕНКО, доктор економічних наук, професор;

В. Ю. СТІЛЕЦЬ, доктор економічних наук, доцент;

Н. В. КАРПЕНКО, доктор економічних наук, професор;

М. М. ІВАННІКОВА, кандидат економічних наук, доцент
(Полтавський університет економіки і торгівлі)

Анотація. Упродовж історії науки неодноразово здійснювались спроби дослідити різноманіття документальних джерел шляхом виявлення спільних і відмінних рис між ними, ідентифікації типових ознак, формування класифікацій та створення узагальнених ідеалізованих моделей документів. Одним із ключових чинників, що визначають якість наукових досліджень, є рівень інформаційного забезпечення, яке виступає основним джерелом наукової інформації для дослідника.

В статті досліджено методи дослідження та основні етапи експертизи документальних джерел інформації.

Встановлено, що експертиза документальних джерел інформації є невід'ємною складовою наукового дослідження, що забезпечує об'єктивність, достовірність і глибину джерелознавчого аналізу. Вона дозволяє не лише встановити автентичність і походження документа, а й виявити приховані смислові рівні, уточнити контекст створення та оцінити інформативну цінність джерела.

В умовах зростання обсягів інформації та поширення фальсифікованих матеріалів, роль експертизи істотно зростає, оскільки вона слугує надійним інструментом відбору достовірних та релевантних джерел для наукового аналізу.

Експертиза документальних джерел відіграє ключову роль у забезпеченні наукової достовірності під час проведення досліджень, аналітичної оцінки та практичної роботи з інформаційними ресурсами. Вона спрямована на всебічну перевірку документів, що включає визначення їх автентичності, достовірності, походження, а також аналіз змісту і контексту створення. У сучасному інформаційному середовищі, яке характеризується не лише високою швидкістю обігу даних, але й значним розмаїттям джерел, експертиза стає особливо важливою для відокремлення надійної інформації від потенційно фальсифікованої або маніпулятивної.

Без належної експертної оцінки існує ризик включення у науковий обіг неперевіраних, упереджених або сфальсифікованих матеріалів, що може призвести до хибних висновків і спотворення наукового знання.

Ключові слова: документ, експертиза, наукові дослідження, інформаційне забезпечення, джерела інформації.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Упродовж історії науки неодноразово здійснювались спроби дослідити різноманіття документальних джерел шляхом виявлення їх подібностей і відмінностей, встановлення ідентифікаційних ознак, виокремлення стійких сукупностей властивостей і подальшого групування в межах узагальнених ідеалізованих моделей. Такий підхід дозволяє здійснити типологізацію документів та створити методологічну основу для їх системного вивчення.

Документ характеризується багатством властивостей, які відображають як його змістовий, так і формальний рівні. Наявність ідентичних або схожих властивостей у низки документів створює підґрунтя для їх об'єднання у групи — види. У межах таких видів ці властивості набувають домінуючого значення, що відкриває можливості для їх цілеспрямованого аналізу та практичного

застосування. Зазвичай до одного виду відносяться групи документів, що мають сталу сукупність ознак, яка формується та закріплюється внаслідок виконання ними спільних соціальних функцій.

Теоретичне осмислення документу як соціального феномена може здійснюватися з різних наукових позицій. Одним з ключових напрямів є онтологічний підхід, що передбачає виявлення смислової сутності документа, розгляд його як реальності, а також встановлення меж його існування та впливу.

Окреслення поняття «документ» можливе лише на основі міждисциплінарного аналізу, що спирається на загальнотеоретичні засади, розроблені в межах філософії, інформатики та документознавства. Незважаючи на численні спроби уніфікації терміна, в науковій спільноті досі не існує єдиного підходу до його трактування. Це зумовлено складною, багатовимірною природою документа як об'єкта дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання поданої проблеми й на які спирається автор, виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми. Якість наукових досліджень визначається багатьма факторами, серед яких одним із ключових є належне інформаційне забезпечення. Саме за допомогою цього забезпечення дослідник отримує необхідну наукову інформацію для проведення дослідження.

Протягом розвитку наукової думки неодноразово здійснювалися спроби систематизувати документи через виявлення подібностей і відмінностей між ними. Такий підхід дозволяв ідентифікувати документи за спільними ознаками, встановлювати сталі поєднання характеристик і формувати на їх основі узагальнені, ідеалізовані моделі.

Розвиток системи інформаційного забезпечення наукових досліджень є важливою складовою національної стратегії інформаційного розвитку та політики країни. Прогнозування ефективності цього розвитку має ґрунтуватися на розумінні традицій та закономірностей, що визначають розвиток цієї сфери. Зростання темпів накопичення, оновлення та передачі інформації поставило нові виклики і вимоги до організації інформаційного забезпечення наукових досліджень, яке є фундаментом будь-якої наукової діяльності [1].

Кожен документ містить у собі низку властивостей, притаманних як його змісту, так і формі подання. Якщо певні ознаки повторюються в інших документах, їх можна об'єднати в одну групу або вид. У межах такого виду спільні риси стають основою для поглибленого аналізу та практичного застосування. Видова класифікація базується на стійких характеристиках, які виникають і закріплюються завдяки виконанню документами подібних функцій у суспільстві.

Теоретичне осмислення документа як явища можливе з різних позицій. Одним із ключових напрямів є онтологічний підхід, який передбачає вивчення смислового наповнення документа, визначення його як соціальної реальності, а також встановлення його меж і функцій.

Статистичні документи є важливими та достовірними історичними джерелами, які дозволяють глибше та повніше висвітлювати певні історичні процеси та явища. Вони містять результати масових опитувань, переписів, облікових та звітних матеріалів. Зазвичай статистичні дані відображають кількісні аспекти соціальних, техніко-економічних, політичних та культурних явищ і процесів у суспільстві [3].

Формування різних видів документів залежить від їх якісної своєрідності, що є характерною рисою для певних груп документів. Саме ця своєрідність дозволяє таким документам ефективніше виконувати соціально важливі функції.

Документальні джерела інформації – документи, що містять якісь повідомлення. Документальні джерела містять в собі основний обсяг відомостей, що використовуються в науковій, викладацькій, практичній та будь якої іншій діяльності (рис. 1).

Питання експертизи документів здійснювали науковці [4, 7, 8, 9]. Проте на сьогоднішній день немає єдиного підходу до формальної конструкції документознавства, яка б чітко розкривала логічні зв'язки між його складовими частинами. Також відсутнє однозначне трактування взаємозв'язків між документологією та документознавством, загальним і спеціальним документознавством, що вказує на продовження наукового пошуку в цій галузі. Такий науковий пошук є тим, що створює тенденції для подальшого розвитку дисципліни. У той же час, в Україні існує загальне визнання необхідності розвитку

Рис. 1. Схема класифікації документальних джерел інформації

документознавства в наукових дисциплінах, що ставлять документ як факт об'єктом дослідження [2].

Спроба дати визначення поняттю «документ» вимагає опори на філософські, інформаційні та документознавчі концепції. Через багатогранність цього явища в науковій спільноті не існує єдиної інтерпретації поняття, що свідчить про його складну, багатовекторну природу.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є аналіз ключових проблем експертизи документальних джерел інформації як методу наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасна наукова діяльність неможлива без якісного інформаційного забезпечення. Одним із ключових компонентів у цьому процесі виступають документальні джерела інформації, які є основою для збору, систематизації, аналізу та інтерпретації фактів, даних і результатів. Вони містять відомості про стан, розвиток, використання об'єктів дослідження і дозволяють дослідникам отримувати об'єктивну картину явищ і процесів, що вивчаються.

Завдяки документам науковці мають змогу аналізувати досліджувані об'єкти у часовому вимірі, з урахуванням періодичних змін, тенденцій, закономірностей. Це особливо важливо при вивченні економічних, соціальних, демографічних, екологічних та технічних процесів, які мають динамічний характер і зазнають впливу різних факторів. Використання документальних джерел дає можливість виявити причинно-наслідкові зв'язки, проводити порівняльний аналіз, формулювати прогнози та оцінювати ефективність прийнятих рішень.

Інформатизація науки та широке впровадження комп'ютерних технологій значно спростили доступ до інформаційних ресурсів. Однак

цифрові інструменти не замінюють первинні документи як носії знань, а лише доповнюють і підсилюють їх значення. Електронні бази даних, цифрові архіви, бібліотечні каталоги, повнотекстові репозитарії – усе це функціонує на основі сканованих або оцифрованих документів, що доводить їхню фундаментальну роль у забезпеченні наукового пошуку [6].

Варіанти викладення наукової інформації залежать від цілей публікації, цільової аудиторії, змістового навантаження. Так, підручники й методичні посібники орієнтовані на навчальний процес, повинні відповідати освітнім програмам, бути логічно структурованими, доступними за мовою, містити чітко сформульовані терміни, визначення, приклади. Вони мають відображати зв'язок теорії з практикою, сприяти формуванню системного мислення та професійної компетентності студентів [5].

Аналіз документальних джерел інформації вимагає застосування комплексної системи методів, що забезпечують наукову об'єктивність, достовірність та інтерпретаційну повноту отриманих результатів. Методи дослідження документальних джерел інформації становлять сукупність прийомів, способів і підходів до виявлення, критичного аналізу, інтерпретації, оцінки та систематизації документів як носіїв фіксованої інформації (табл. 1).

Експертиза документальних джерел інформації є ключовим етапом у процесі наукового дослідження, архівної справи, судової практики, журналістики та інформаційної аналітики. Вона забезпечує об'єктивну оцінку змісту, достовірності, походження та інформативної цінності документів, що використовуються як джерела знань.

Основними принципами експертизи документів являються:

– *Об'єктивність* – незалежна оцінка джерела без упереджень та суб'єктивних впливів.

Таблиця 1

Методи дослідження документальних джерел інформації

Методи	Особливості
Емпіричні методи (пошуково-виявлювальні)	Спрямовані на ідентифікацію джерел. До них належать бібліографічний пошук, робота з архівами, електронними базами даних, бібліотечними каталогами, інтернет-ресурсами. Важливим аспектом є ретельний добір джерел за тематичними, хронологічними або типологічними ознаками
Аналітичні методи	Аналітична обробка передбачає вивчення змісту документа, його структури, жанрових особливостей, мови, стилю викладу, а також встановлення авторства та цільового призначення. Значущим є аналіз контексту створення документа та його взаємозв'язків з іншими джерелами
Критичні методи (джерелознавча критика)	Забезпечують оцінювання достовірності та автентичності документа. Зовнішня критика дозволяє визначити фізичні характеристики документа, умови його створення та збереження, а внутрішня критика аналізує логічну цілісність, об'єктивність і змістову узгодженість тексту
Інтерпретативні методи	Інтерпретація документального джерела включає розкриття його змісту з урахуванням соціально-культурного, історичного, ідеологічного контексту. Тут використовуються методи контекстуального, семантичного та дискурсивного аналізу, які дозволяють розширити розуміння значень і підтекстів, закладених у документі
Методи узагальнення та систематизації	Отримані дані групуються за визначеними критеріями (хронологічними, тематичними, типологічними). Застосовується класифікація документів, побудова аналітичних таблиць, формування бібліографічних оглядів, а також контент-аналіз для виявлення кількісних і якісних тенденцій у джерельному матеріалі

Таблиця 2

Основні етапи експертизи документальних джерел

Етап експертизи	Особливості
Ідентифікація документа	Встановлення авторства, дати створення, типу документа, джерела походження, обставин появи. Інструменти: реквізитний аналіз, атрибуція, лінгвістична експертиза
Оцінювання автентичності	Визначення, чи є документ справжнім, чи містить фальсифікації, зміни або пізні вставки. Використовуються: графологічна експертиза, аналіз матеріалів (папір, чорнило), текстологія
Критичний аналіз змісту	Виявлення фактичних даних, логічних невідповідностей, ідеологічних напруг або суб'єктивних інтерпретацій. Методи: джерелознавча критика (внутрішня та зовнішня), контент-аналіз, семантичний аналіз
Визначення інформативної цінності	Встановлення рівня значущості документа для конкретного дослідження, ступінь унікальності, новизни, релевантності. Критерії: актуальність, повнота, глибина змісту, обсяг інформації, ступінь узагальнення
Контекстуалізація	Розміщення документа у ширшому історичному, соціальному або тематичному контексті для коректного тлумачення. Інструменти: порівняльний аналіз, історико-культурна інтерпретація

– *Комплексність* – врахування всіх аспектів документа: змісту, форми, фізичних властивостей, історичного контексту.

– *Науковість* – спирається на перевірені методи, логічну аргументацію, доказовість.

– *Системність* – аналіз документа в межах ширшого документального масиву або інформаційної системи.

Експертиза документів передбачає системне застосування знань з документознавства, джерелознавства, історії, юриспруденції, лінгвістики та суміжних галузей. Вона базується на сукупності принципів, критеріїв і методів, що забезпечують комплексне вивчення документа як носія соціально значущої інформації (табл. 2.).

Експертиза документальних джерел є надзвичайно важливою ланкою у процесі наукового пізнання, аналітичного дослідження та практичної роботи з інформацією. У сучасному інформаційному середовищі, що характеризується високою динамікою обігу даних та великою кількістю

джерел, достовірність і автентичність документів набувають критичного значення.

Документи, що використовуються як джерела інформації, не завжди є об'єктивними відображеннями дійсності. Вони можуть містити спотворення, навмисні фальсифікації, ідеологічні впливи, бути неповними або недостовірними. Саме тому експертне оцінювання джерела дозволяє не лише підтвердити або спростувати його автентичність, а й з'ясувати змістову цінність, контекст створення, цільове призначення та потенціал до подальшого використання.

Таким чином, експертиза документальних джерел — це фундаментальний елемент джерелознавчого аналізу, що забезпечує наукову достовірність висновків, дозволяє виявити приховані смисли та гарантує обґрунтованість інтерпретацій. Її роль особливо важлива в умовах зростання інформаційного потоку та ризиків поширення недостовірних або маніпулятивних джерел.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гресь О. М. Інформаційне забезпечення наукових досліджень: правовий аспект. *«Право. Людина. Довкілля»*. 2021. 12. № 2. 110–115.
2. Дерюга А. Сучасні тенденції розвитку документознавства та соціальних комунікацій. Інформація та документ у сучасному науковому дискурсі: матеріали VII Всеукраїнської дистанційної науково-практичної конференції. (Івано-Франківськ, 20 травня 2022 р.). Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2022. 175 с.
3. Мороз І. В. Особливості роботи зі статистичними джерелами на уроках історії в ліцеї. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2019 рік.
4. Скачкова Т. Документ як джерело інформації про особу. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 2. С. 145–147.
5. Сусліков Л. М., Студеняк І. П. Презентація наукових результатів. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2019. 300 с.
6. Сусліков Л. М., Студеняк І. П. Управління науковими проектами. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2019. 432 с.
7. Цимбалюк В. С. Інформаційне право: основи теорії і практики: монографія. К. : Освіта України, 2010. 389 с.
8. Чуприна О. Право на інформацію: адміністративно-правовий аспект / О. Чуприна. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 1. С. 127–130.
9. Політова О. Документально-інформаційний потік з документознавчої професіології: структура, динаміка та сучасні тенденції. *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 9. С. 38–41.

REFERENCES

1. Gres O. M. (2021). Informatsiine zabezpechennia naukovykh doslidzhen: pravovyi aspekt [Information support of scientific research: legal aspect]. "Pravo. Liudyna. Dovkillia". Law. Man. Environment. 12, № 2, pp.110–115.
2. Deryuha, A. (2022). Suchasni tendentsii rozvytku dokumentoznavstva ta sotsialnykh komunikatsii [Current trends in the development of document science and social communications]. In *Informatsiia ta dokument u suchasnomu naukovomu dyskursi: materialy VII Vseukrainskoi dystantsiinoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Ivano-Frankivsk, 20 travnia 2022 r.) – Information and Document in Modern Scientific Discourse: Proceedings of the 7th All-Ukrainian Distance Scientific and Practical Conference (Ivano-Frankivsk, May 20, 2022)* (p. 175). Ivano-Frankivsk : IFNTUNG. [in Ukrainian].
3. Moroz, I. V. (2019). Osoblyvosti roboty zi statystychnymy dzherelamy na urokakh istorii v lytsei [Peculiarities of working with statistical sources in history lessons at lyceum]. *Anotovani rezultaty naukovo-doslidnoi roboty Instytutu pedahohiky za 2019 rik – Annotated Results of the Research Work of the Institute of Pedagogy for 2019*. [in Ukrainian].
4. Skachkova, T. (2012). Dokument yak dzherelo informatsii pro osobu [Document as a source of information about a person]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, Economy and Law*, (2), 145–147. [in Ukrainian].
5. Suslikov, L. M., & Studeniak, I. P. (2019). *Prezentatsiia naukovykh rezultatov* [Presentation of scientific results]. Uzhhorod : Vydavnytstvo UzhNU "Hoverla". 300 p. [in Ukrainian].
6. Suslikov, L. M., & Studeniak, I. P. (2019). *Upravlinnia naukovymy proektamy* [Scientific project management]. Uzhhorod : Vydavnytstvo UzhNU "Hoverla". 432 p. [in Ukrainian].
7. Tsymbaliuk, V. S. (2010). *Informatsiine pravo: osnovy teorii i praktyky: Monohrafiia* [Information law: Basics of theory and practice: Monograph]. Kyiv : Osvita Ukrainy. 389 p. [in Ukrainian].
8. Chupryna, O. (2012). Pravo na informatsiiu: administratyvno-pravovyi aspekt [Right to information: administrative and legal aspect]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, Economy and Law*, (1), 127–130. [in Ukrainian].
9. Politova, O. (2012). Dokumentalno-informatsiinyi potik z dokumentoznavchoi profesioloohii: struktura, dynamika ta suchasni tendentsii [Documentary and information flow in the profession of document science: structure, dynamics and modern trends]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty – Bulletin of the Book Chamber*, (9), 38–41. [in Ukrainian].

H. Birta, Doctor of Agricultural Sciences, Professor; **N. Pedchenko**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **V. Strelets**, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor; **N. Karpenko**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **M. Ivannikova**, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor (Poltava University of Economics and Trade). **Expertise of documentary sources of information as a method of scientific research**

Abstract. Throughout the history of science, attempts have been made repeatedly to explore the diversity of documentary sources by identifying common and distinctive features between them, identifying typical features, forming classifications and creating generalized idealized models of documents. One of the key factors determining the quality of scientific research is the level of information support, which serves as the main source of scientific information for the researcher.

The article examines research methods and the main stages of the examination of documentary sources of information.

It has been established that the examination of documentary sources of information is an integral part of scientific research, ensuring objectivity, reliability and depth of source analysis. It allows not only to establish the authenticity and origin of the document, but also to identify hidden semantic levels, clarify the context of creation and assess the informative value of the source.

In conditions of increasing volumes of information and the spread of falsified materials, the role of examination is significantly increasing, since it serves as a reliable tool for selecting reliable and relevant sources for scientific analysis.

Expertise of documentary sources plays a key role in ensuring scientific reliability during research, analytical assessment and practical work with information resources. It is aimed at a comprehensive verification of documents, which includes determining their authenticity, reliability, origin, as well as analysis of the content and context of creation. In the modern information environment, which is characterized not only by the high speed of data circulation, but also by a significant variety of sources, expertise becomes especially important for separating reliable information from potentially falsified or manipulative.

Without proper expert assessment, there is a risk of including unverified, biased or falsified materials in scientific circulation, which can lead to false conclusions and distortion of scientific knowledge.

Key words: document, expertise, scientific research, information support, sources of information.